

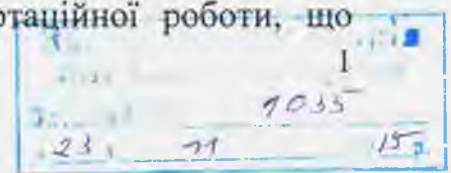
ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Косовича Віталія Мирославовича «Загальнотеоретичні
аспекти удосконалення нормативно-правових актів України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційної роботи. Складні соціально-економічні процеси, завдання реформування різних сторін життєдіяльності українського суспільства та держави ставлять перед правом завдання, виконання яких стає можливим за умови належного опрацювання цілої низки суто юридичних проблем сучасного правознавства, насамперед – пов'язаних з дієвістю системи нормативно-правових актів, питаннями їх якості та вдосконалення.

Саме стосовно цього сьогодні й у практиків, і у науковців, і у громадськості досить часто виникають критичні зауваження та застереження. Підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин є можливим за умови формування досконалих нормативно-правових актів, які виступають основним джерелом права для країн романо-германської системи, до правових стандартів яких сьогодні повертається Україна. За такої ситуації особливої актуальності набуває науковий пошук засобів, способів і форм створення досконалих (й удосконалення неякісних) нормативно-правових актів, що й є основним завданням рецензованої роботи.

Дисертаційне дослідження В. М. Косовича є логічним продовженням вивчення вітчизняними науковцями проблематики джерельної основи сучасної правової системи України, у першу чергу такого важливого її елементу як нормативно-правовий акт. Результати роботи можуть бути використані для формування законодавства, покликаного вдосконалити регулювання нормотворчої діяльності в Україні.

Передовсім потрібно звернути уваги на досить широкий спектр дослідження проблем, які входять до предмету дисертаційної роботи, що

дозволяє констатувати її докторський рівень, всебічність та фундаментальністю як для такого рівня наукових робіт його результатів.

Наукова новизна одержаних результатів. Оцінюючи дисертаційне дослідження В. М. Косовича, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

Плідним є авторський підхід до формулювання широкого та всеохоплюючого поняття «нормативно-правовий акт», яке передбачає максимальну повноту його ознак з урахування сучасного стану правової науки, але, водночас, відповідає логічним критеріям достатності.

Заслуговує на увагу розмежування недоліків нормативно-правових актів як підстави для їх удосконалення залежно: (а) від виду порушення юридичних вимог до нормотворення на техніко-юридичні та технологічно-юридичні; (б) від можливості їх виявлення на чітко виражені (колізії, прогалини, дублювання), частково виражені (інші нормотворчі помилки) та приховані або латентні (правові упущення, правові замовчування, неузгодженість юридичних норм, необґрунтоване використання оціночних і напівоціночних понять). Цікавим є також виокремлення таких різновидів неузгодженості юридичних норм, як формально-юридична між доктринальним чи правозастосувальним розумінням правових явищ та їх текстуальним вираженням, між регламентацією одних і тих же відносин різними юридичними нормами.

Практичну значимість має поділ технологічно-юридичних недоліків нормативно-правових актів України залежно від причини їх виникнення на: зумовлені порушенням юридично закріплених правил нормотворення та такі, що є наслідком ігнорування загальноновизнаних правовою спільнотою (хоча не закріплених юридично) таких правил; виокремлення низки недоліків формального й змістовного характеру в підзаконних нормативно-правових актах, що регламентують правотворчі процедури (формальні проявляються у відсутності: а) норм, які регламентують ті чи інші стадії нормотворчості; б) єдності нормативної визначеності щодо стадій створення різних підзаконних нормативно-правових актів; в) однаковості правил їх створення,

встановлених різними документами. Змістовні недоліки пов'язані з невідповідністю норм цих актів доктринальним положенням із питань нормотворення або з їх неузгодженістю із чинним законодавством України).

Своєрідним орієнтиром для розробників законопроектів й основою для подальших наукових досліджень можуть бути запропоновані положення стосовно підстав та правил викладення нормативно-правового акта в оновленій редакції та видання нового нормативно-правового акта на заміну чинному.

Цікавими, новітніми й необхідними для розвитку нормопроектної техніки в Україні є запропоновані: (а) нормативне формулювання загальних вимог до змісту нормативно-правових актів, покликаних забезпечити їх «соціальну відповідність»; (б) передумови (підстави) для закріплення у нормативно-правових актах принципів права, юридичних конструкцій, правових презумпцій, фікцій та аксіом.

Загалом елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до вивчення змістовної сутності правоудосконалювальної діяльності (у контексті особливостей нормативно-правового акта як основного джерела права України), до виокремлення та характеристики засобів, способів та форм удосконалення й забезпечення створення якісних нормативно-правових актів відзначається ґрунтовністю. Необхідно відзначити належну структурованість роботи, тематичну логічність та послідовність викладу дещо різного, однак взаємозв'язаного матеріалу, якісне оформлення наукового апарату роботи.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції автора базуються на засадах класичного для юриспруденції юридичного позитивізму. Водночас здобувач використовує в необхідних для розкриття предмету дослідження елементи й інших концептів – соціологічної юриспруденції та герменевтики.

Методологічною основою дисертації послуговувала низка загальнонаукових і спеціальнонаукових методів. Так, діалектичний використано для вивчення нормативно-правового акта, нормопроектної техніки та нормотворчої технології в їх розвитку. Логічні методи застосовано при формулюванні визначень низки понять: «нормативно-правовий акт», «удосконалення нормативно-правових актів», «недоліки нормативно-правових актів», «концепція нормативно-правового акта», для класифікації недоліків нормативно-правових актів України, способів їх попередження, усунення, подолання. Системний слугує основою для впорядкування різних компонентів правоудосконалення: підстав, засобів, способів, форм усунення та попередження недоліків нормативно-правових актів, а також для уточнення системи нормативно-правових актів України. Соціологічно-правовий (конкретно-соціологічний) забезпечує зв'язок теорії та юридичної практики. Порівняльно-правовий використано для виявлення подібностей та відмінностей у техніці й технології нормотворення в Україні та інших державах й міждержавних правових системах. Герменевтичний застосовано для аналізу інтерпретаційно-правових актів з метою з'ясування змісту конкретних юридичних норм. За допомогою техніко-юридичного аналізу та загальнотеоретичного методу автор ілюструє техніко-юридичний інструментарій нормопроектної техніки, використання якого забезпечує досконалість нормативно-правових актів України.

Доцільно відзначити досить широку емпіричну базу дисертаційної роботи: широке використання нормативно-правових актів України, а також законопроектів та концепцій проектів нормативно-правових актів, рішень Конституційного Суду України тощо.

Заслуговує на схвалення джерельна база роботи. Видання, включені до списку використаної літератури, зокрема й зарубіжні, свідчать про ґрунтовне опрацювання проблеми, високий рівень теоретичної підготовки автора.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. У вступі обґрунтовано актуальність піднятої проблеми, чітко сформульовано мету, яка відповідає темі роботи та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет

дослідження. Окреслено систему використаних у роботі методів дослідження, наукову новизну одержаних результатів, указано практичну значущість результатів проведеного дослідження, подано інформацію про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблематики удосконалення нормативно-правових актів України» містить 2 підрозділи, в яких окреслено науково-методичне підґрунтя обраної теми дисертаційної роботи. На підставі вивчення наукової літератури охарактеризовано рівень наукового опрацювання теми, визначено спектр тих загальнотеоретичних положень, які потребують додаткового вивчення. Охарактеризовано низку методів, які застосовуються для проведення дослідження: діалектичний, логічний, системний, соціологічно-правовий, порівняльно-правовий, техніко-юридичного аналізу, загальнотеоретичний, герменевтики.

Розділ 2 «Нормативно-правові акти України: загальнотеоретична характеристика» охоплює два питання: конкретизовано ознаки й уточнено визначення нормативно-правового акта; запропоновано ієрархічну систему нормативно-правових актів України, яка потребує сьогодні юридичного закріплення. На підставі аналізу доктринальних положень та юридичної практики запропоновано дещо оновлене визначення поняття «нормативно-правовий акт». Автором деталізовано таку його ознаку як нормативність (коло адресатів правового впливу нормативно-правового акта має бути нормативно визначене, однак неперсоніфіковане; стосовно них цей вплив має бути прямим (безпосереднім). Уніфіковано існуючі доктринальні й практичні підходи до формування системи та ієрархії нормативно-правових актів України, запропоновано їх нормативну модель.

Розділ 3 «Інтегральний показник досконалості нормативно-правових актів України» присвячений розгляду основних проявів рівня досконалості нормативно-правового акта та виявленню підстав і можливостей для його підвищення. Визначено якість нормативно-правових актів як рівень їх техніко-технологічної досконалості, що забезпечує здатність регулювати суспільні

відносини в інтересах більшості суспільства. Негативно впливають на якість нормативно-правових актів наявні у них недоліки. Дисертант поділяє їх залежно від безпосередньої причини їх виникнення на техніко-юридичні та технологічно-юридичні. Техніко-юридичні недоліки залежно від можливості їх виявлення суб'єктами права розмежовує на три групи: чітко виражені, частково виражені, латентні (приховані). Причиною названих категорій недоліків є неналежне використання засобів нормопроектної техніки.

Технологічно-юридичні недоліки пов'язуються із недотриманням правил нормотворчої процедури, які залежно від їх змістовної складової розмежовуються на три підгрупи: перша – це недоліки, зумовлені порушенням юридичних норм, які встановлюють правила нормотворення; друга – це недоліки, що є результатом ігнорування визнаних правовою спільнотою правил нормотворення; третя – недоліки, виникаючі внаслідок того, що практики не зважають на доктринальні рекомендації науковців із питань нормотворення.

Детально проаналізувавши різні види недоліків, дисертант пропонує розглядати вдосконалення нормативно-правових актів як юридичну діяльність, спрямовану на усунення й недопущення їх техніко-технологічних недоліків.

Розділ 4 «Техніко-юридичні засоби створення та удосконалення нормативно-правових актів України» стосується пошуку можливостей удосконалення засобів нормопроектної техніки як передумови створення якісних нормативно-правових актів України. Детально проаналізовано й запропоновано уніфіковану та оновлену систему вимог, покликаних забезпечити соціально-змістовну спрямованість норм права, розроблено механізм нормативного закріплення принципів права, конкретизовано формально-логічні вимоги до нормативно-правових актів, уточнено правила дефінування юридичних термінів, охарактеризовано підстави для використання в нормативно-правових актах юридичних конструкцій. Окреслено змістовні вимоги, яким мають відповідати правові презумпції, фікції та аксіоми, запропоновано підстави введення їх у статті проектного

нормативно-правового акта. Також запропоновано методологію можливого вдосконалення мови нормативно-правових актів України.

У розділі 5 «Основні способи забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України» зосереджено увагу на тих компонентах нормотворчості, оптимізація яких сприяє досконалості чинної нормативно-правової бази. Йдеться про вдосконалення планування нормотворчої діяльності, можливості нормативного закріплення й регламентації правового моніторингу, а також проведення низки організаційних заходів з метою реалізації його потенціалу, розвиток такої стадії нормотворення як розробка концепцій нових нормативно-правових актів. Низку заходів організаційно-правового характеру запропоновано для підвищення значущості для забезпечення якості нормативно-правових актів таких стадій правотворчого процесу як експертування проектів нормативно-правових актів та перевірки техніко-юридичної якості нормативно-правових актів під час їх державної реєстрації. Цікавими є пропозиції В. М. Косовича стосовно вдосконалення порядку визначення параметрів темпоральної чинності нормативно-правових актів: (а) юридично закріпити визначення прямої, зворотної та переживаючої дій нормативно-правових актів у часі (запропоновано модель відповідної норми); (б) запровадити обов'язковість включення до проектів створюваних нормативно-правових актів прикінцевих і перехідних положень; (в) у прикінцевих положеннях визначати порядок (насамперед, момент) набрання нормативно-правовими актами чинності, а у перехідних – напрям їх дії в часі.

Розділ 6 «Форми удосконалення нормативно-правових актів України: теоретико-практичні аспекти» містить характеристику безпосередньо правоудосконалювальної діяльності: приведення національного законодавства відповідно до норм міжнародного, насамперед європейського, права; усунення безпосередніх недоліків нормативно-правових актів шляхом внесенням до них змін і доповнень, через видання їх у новій редакції, за допомогою кодифікації та офіційного нормативного тлумачення-роз'яснення. Вдосконаленню нормативно-правових актів України крізь призму вимог

міжнародного права сприятиме комплекс запропонованих у дисертації заходів інституційно-функційного плану. Дисертант пропонує: (а) розширити існуючі редакції статей різних правових актів про внесення до них змін; (б) розмежувати підстави й правила видання нормативно-правового акта у новій редакції та його створення на заміну чинному; (в) нормативно закріпити особливості кодифікаційної техніки; (г) детально юридичними засобами регламентувати правотлумачну діяльність.

Завершується робота висновками, що впливають зі змісту роботи, в яких відображено основні результати дисертаційного дослідження.

Практична значимість дисертаційної роботи В. Косовича підтверджується додатками, зокрема пропозиціями про доповнення й уточнення проекту Закону України «Про нормативно-правові акти».

Виходячи з аналізу основної частини монографічної роботи, можемо зробити висновок, що її мета в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. На наш погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною й практичною значущістю та можуть бути використані:

а) у науково-дослідній сфері – для подальших поглиблених наукових досліджень системи нормативно-правових актів України, різновидів властивих їм недоліків, нормопроектної техніки, нормотворчої технології, форм право удосконалення (зокрема, тому що дисертаційна робота значною мірою окреслює саме методологію дослідження проблем створення якісних джерел права на прикладі нормативно-правових актів);

б) у практичній юридичній діяльності – для доповнення й корегування наявних редакцій проекту Закону «Про нормативно-правові акти», створення проекту Закону «Про нормопроектну техніку», внесення змін до низки нормативно-правових актів України з питань нормотворення, вдосконалення власне правотворчої діяльності;

в) у навчальному процесі – під час викладання студентам-юристам загальних і спеціальних навчальних курсів «Проблеми теорії права», «Правотворча техніка», «Правотворча технологія».

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації викладено автором в індивідуальній монографії «Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти» (2015 р.), 22 статтях у виданнях, які внесені до Переліку наукових фахових видань України (зокрема, 1 стаття у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз даних); 5 періодичних зарубіжних наукових виданнях; 14 тезах доповідей та повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях. Окремі питання, пов'язані з темою дисертаційної роботи, висвітлено в індивідуальній монографії «Оціночні поняття як засіб юридичної техніки» (2010 р.).

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Основні положення дисертації широко апробовані на наукових конференціях, серед яких: «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Львів, лютий 2010–2015 рр.); «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України» (м. Львів, квітень 2014 р.) та міжнародних науково-практичних конференціях: «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: досвід, актуальні питання та перспективи» (м. Київ, жовтень 2011 р.); «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми праворозуміння» (м. Чернівці, вересень 2012 р.); «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: європейський курс України – реформа в дії» (м. Київ, жовтень 2012 р.); «Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів

правового регулювання» (м. Донецьк, грудень 2012 р.); «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин в умовах адаптації позитивного досвіду Європейського Союзу» (м. Донецьк, квітень 2013 р.); «Правовий статус Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: шляхи вдосконалення кваліфікаційних та дисциплінарних інституцій у світлі конституційної реформи» (м. Київ, жовтень 2013 р.); «Правовая политика Республики Беларусь: современное состояние и перспективы развития» (м. Мінськ, грудень 2013 р.).

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертанта, в яких відображено положення дисертації й результати проведених досліджень, повною мірою розкривають нове вирішення В. М. Косовичем наукової проблеми, яка полягає у створенні загальнотеоретичної моделі механізму вдосконалення нормативно-правових актів України. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію та є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати й висновки здійсненого В. М. Косовичем дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи.

1. Автор досить часто у своїй дисертаційній роботі користується термінами «правотворчість» та «нормотворчість». Чи вбачається між ними різниця, зокрема – у контексті опрацьованої проблематики вдосконалення нормативно-правових актів? Наскільки доцільним є проведення відмінностей між «правотворчістю» та «нормотворчістю»?

2. Додаткового обґрунтування вимагає використання поряд з дефініцією «удосконалення нормативно-правових актів», яка не викликає ніяких заперечень, специфічного поняття «правоудосконалювальна діяльність» передовсім у контексті певного виду правотворчості (нормотворчості).

3. Дискусійними видаються окремі висновки автора, зокрема стосовно виокремлення такої стадії нормотворчого процесу як створення концепції нормативно-правового акта, а не концепції його проекту (така позиція доволі поширена в літературі).

4. Не всі засоби забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів отримали пропорційні рекомендації щодо їх розвитку та можливостей застосування, зокрема стосовно використання юридичної термінології.

5. Цікавим було б обговорити на захисті відношення автора до можливості виправлення недоліків нормативно-правових актів у судовій практиці. Чи є це та за яких умов може бути доцільним? Чи потрібно знову повертатися до нормотворчості зі всіма її стадіями та особливостями?

Загалом висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати в контексті докторського рівня дослідження та повністю можуть бути виправленими в подальшій науковій роботі дисертанта.

Загальний висновок. Дисертаційна робота В. М. Косовича на тему «Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України» виконана вперше. Робота є ґрунтовним дослідженням з теорії права, має як відповідну наукову, так і безпосередньо практичну значимість. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до докторських дисертацій.

Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, яка має творчий характер. У роботі пропонується нове

вирішення наукової проблеми, яка полягає у створенні загальнотеоретичної моделі механізму вдосконалення нормативно-правових актів України.

Вищевикладене дає підстави для висновку, що дисертаційна робота на тему: «Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України», представлена на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р., а її автор – Косович Віталій Мирославович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
перший віце-президент НАПрН України,
завідувач кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

О. В. Петришин

Підпис Петришин засвідчую

Начальник В

Віталій Косович
18.08.2015